

И.В. Долматов. Договорные грамоты как источник для изучения социально-экономических отношений, политического строя и права. – Статья.

Аннотация. В статье говорится об особенностях составления и хранения договорных грамот великих и удельных князей. Они представляют исключительный по своей ценности источник для изучения социально-экономических отношений, политического строя, права, наконец, быта периода феодальной раздробленности и эпохи формирования Русского централизованного государства.

Ключевые слова: договорные, духовные грамоты, источник, политическое устройство, право, социально-экономические отношения, большие и удельные княжества.

I. Dolmatov. Contracts as a source for the study of socio-economic relations, political system and law. – Article.

Summary. The article deals with the peculiarities of drawing up and keeping the contractual documents of large and autonomous principalities. They represent an exceptional source of their values for the study of socio-economic relations, political system, law, and, finally, the life of the period of feudal fragmentation and the era of the formation of the Russian centralized state.

Key words: contractual, spiritual letters, source, political system, law, socio-economic relations, large and single principalities.

УДК 343.197.8

Н.М. Крестовська,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права,
Міжнародний гуманітарний університет,
м. Одеса, Україна

СИСТЕМА ПРИНЦИПІВ ЮВЕНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ (РОЗДУМИ ЩОДО ЗАКОНОПРОЕКТУ)

Анотація. У статті на основі міжнародних та європейських стандартів ювенальної юстиції сформульовано низку принципів національної юстиції щодо дітей.

Ключові слова: юстиція щодо дітей, принципи ювенальної юстиції, міжнародні стандарти ювенальної юстиції.

Постановка проблеми та її актуальність. Реформування ювенальної юстиції в Україні, на жаль, не стало поступальним та послідовним рухом уперед. Внаслідок змін у політичній кон'юнктурі, які часом були надто радикальними, робота над створенням законодавчих основ ювенальної юстиції, яка проводилася на початку 2000-х рр., була по суті зупинена у 2010-х рр. Саме тому знову створена Міжвідомча координаційна рада з питань правосуддя щодо неповнолітніх розроблення проекту відповідного закону про юстицію для дітей розпочинає із чистого аркуша, оскільки в нових умовах колишні проектні напрацювання втрачено або ж вони вже дещо застаріли.

Метою статті є формулювання науково обґрунтованих концептуальних засад реформування системи юстиції щодо дітей в Україні.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Гальмування структурних та сутнісних перетворень у сфері юстиції щодо дітей у минулі роки не зупинило наукові розвідки в цій сфері. Останнім часом фахівцями у сфері теорії права, галузевих юридичних дисциплін було немало зроблено для опанування й узагальнення досвіду створення та функціонування ювенальної юстиції в закордонних країнах, осмислено міжнародні стандарти правосуддя щодо дітей, запропоновано зміни до національного законодавства для наближення вітчизняної моделі юстиції щодо дітей до вимог міжнародного ювенального права та кращих іноземних моделей (дисертації К. І. Годуєвої (Грейдіної), Г. Л. Грігорової, Є. Ю. Колосовського, О. О. Кочури, Є. С. Назимка, В. О. Остапець, В. В. Романюка, Н. С. Юзікової та багато інших робіт). Проте немало важливих питань так і залишилися без конвенціональної в межах фахової спільноти відповіді. Перше з них – розуміння сутності та меж повноважень системи й органів ювенальної юстиції. Наразі можна зазначити дві тенденції в порушенні та вирішенні цього питання: вузьке розуміння ювенальної

юстиції як системи реагування на злочини й адміністративні правопорушення неповнолітніх і широкі, якого дотримується автор цієї статті, коли ювенальна юстиція розуміється як система органів та установ держави й місцевого самоврядування, що у взаємодії із сім'єю, школою, громадськими об'єднаннями та територіальними громадами, на основі права та за допомогою медико-соціальних і психолого-педагогічних методик здійснюють превенцію та профілактику правопорушень дітей і проти дітей, правосуддя щодо дітей, ресоціалізацію та реабілітацію дітей у конфлікті із законом, захист прав, свобод та інтересів дітей у складних життєвих обставинах.

Друге питання, тісно пов'язане з першим, якою має бути система принципів – підвалин реформування національної ювенальної юстиції. Очевидно, що відповідь на це питання має надаватися крізь призму міжнародних стандартів забезпечення прав дитини та критичного осмислення закордонного та національного правового досвіду.

Виклад основного матеріалу. Принципи юстиції щодо дітей є комплексним ціннісно-нормативним утворенням, яке має поєднувати засади ювенального права та засади справедливого судівництва, водночас акумулюючи як відповідні міжнародні стандарти, так і прогресивний національний досвід.

Міжнародні стандарти поведінки з дитиною в конфлікті із законом охоплюють як імперативні норми, так і акти «м'якого» права. Серед перших – Конвенція Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) про права дитини (далі – КПД), чотири основоположних принципи якої (основоположні принципи ювенального права) включають: принцип недискримінації дитини (ст. 2), принцип забезпечення найкращих інтересів дитини (ст. 3), принцип забезпечення максимально можливою мірою виживання і здорового розвитку дитини (ст. 6), принцип участі дитини у вирішенні справ, які її стосуються (ст. 12). Безумовно, вони мають бути покладені у фундамент розбудови ювенальної юстиції. Крім того, КПД містить низку спеціальних (процесуальних) принципів юстиції щодо дітей (ст. ст. 37, 40): принципи поваги до гідності та приватного життя дитини й урахування її вікових особливостей; принципи законності обвинувачення, гарантування презумпції невинуватості дитини, отримання нею правової допомоги та допомоги перекладача за потреби, гарантування права на оскарження рішення щодо неї; принцип оперативності в ухваленні рішень щодо дитини; принцип пріоритетності заходів щодо поведінки з дітьми без використання судового розгляду за умов повного дотримання прав людини і правових гарантій.

Серед міжнародних актів «м'якого» права, що мають бути враховані під час визначення принципів ювенальної юстиції, велике значення мають Керівні принципи ООН із попередження злочинності серед неповнолітніх (далі – Ер-Ріядські керівні принципи), Мінімальні стандартні правила ООН відправи правосуддя щодо неповнолітніх (далі – «Пекінські правила»), Правила ООН щодо захисту неповнолітніх, позбавлених волі (далі – «Гаванські правила»).

«Пекінські правила» та «Гаванські правила» не містять окремих розділів щодо принципів ювенальної юстиції, на відміну від Ер-Ріядських керівних принципів: пріоритетність попередження злочинності серед неповнолітніх у системі попередження загальної злочинності; принцип участі суспільства в справі попередження злочинності неповнолітніх; принцип орієнтації на потреби дітей і молоді та забезпечення їхньої участі в житті суспільства; принцип забезпечення добробуту дітей і молоді як центрального елемента будь-якої програми запобігання злочинності; принцип проактивного підходу до запобігання злочинності неповнолітніх (забезпечення доступу до освіти, системи підтримки дітей і молоді, які перебувають під загрозою або в соціально небезпечному становищі тощо).

Особливо варто зазначити Типовий закон про правосуддя щодо неповнолітніх, розроблений під егідою Управління ООН із питань наркотиків та злочинності (UNODK). Він акумулює положення вищезгаданих стандартів ювенальної юстиції й містить перелік загальних її принципів, до яких включено три принципи КПД (принцип найкращих інтересів дитини, принцип недискримінації та принцип участі) і принципи співрозмірності покарання, принцип пріоритету альтернативних заходів юридичної відповідальності неповнолітнього, принцип оперативності (невідкладного розгляду справи неповнолітнього), принцип презумпції невинуватості та принцип забезпечення процесуальних прав неповнолітнього включно з необхідністю спеціалізації правосуддя щодо неповнолітніх.

Реформування юстиції щодо дітей, крім міжнародних, має враховувати й європейські стандарти забезпечення прав дитини, зокрема рекомендації Ради Європи щодо правил поведінки з дітьми в контакті із законом та створення системи юстиції, дружньої до дитини, а також мати на увазі апроксимацію системи національної ювенальної юстиції до стандартів права Європейського Союзу, зокрема, Директиви Європейського парламенту та Ради від 16 березня 2016 р. «Про процедурні гарантії для дітей, які підозрюються або обвинувачуються в кримінальному процесі».

«Європейські правила щодо неповнолітніх правопорушників, які підлягають застосуванню санкцій чи заходів» (далі – «Європейські правила»), схвалені Рекомендацією СМ/Рес (2008 р.) 11 Комітету міністрів Ради Європи 5 листопада 2008 р., містять рекомендації щодо всіх компонентів і етапів у кримінальному провадженні, відбування неповнолітніми кримінальних покарань та реалізації альтернативних нев'язничих санкцій. Усього акт містить два десятки принципів, які повторюють або конкретизують вищезазначені принципи КПД. Крім того, зазначимо деякі нові принципи, зокрема, принцип дотримання мультидисциплінарного і мультиорганізаційного підходу в організації ювенальної юстиції (принципи залучення громади та безперервного піклування). Як принцип «Європейські правила» визначають пріоритетність медіації та відновного правосуддя на всіх рівнях роботи з неповнолітніми.

Важливо, що самі Правила визнані такими, що мають постійно оновлюватися. Таким новим підходом до юридичної відповідальності неповнолітніх стали «Керівні принципи щодо юстиції, дружньої до дитини», ухвалені Комітетом міністрів Ради Європи в листопаді 2010 р.

На перше місце останнім із вищевказаних актів поставлено *принцип участі* дитини у вирішенні справи, яка її стосується, – один із чотирьох фундаментальних принципів Конвенції ООН про права дитини. Принцип участі в межах юстиції, дружньої до дитини, означає право дитини: бути поінформованою про свої права; мати доступ до суду; отримати юридичну консультацію та бути вислуханою під час процесу, до якого дитина залучена. Цей принцип означає також повагу до поглядів дитини, зрозуміло, з урахуванням рівня її зрілості та здатності висловити свою думку.

Принцип дотримання найкращих інтересів дитини також належить до фундаментальних засад Конвенції ООН про права дитини. Юстиція, дружня до дитини, інтерпретує його так. Кожна справа, до якої залучена дитина, має бути оцінена з урахуванням її інтересів, причому під час оцінювання інтересів дитини, погляди та думки останньої мають бути належним чином враховані. Усі права дитини, як-от право на гідність, свободу та рівне ставлення, мають поважатися протягом усього провадження. Усіма установами юстиції має бути прийнятий комплексний підхід, щоби належним чином врахувати всі інтереси, що можуть опинитися під загрозою, зокрема психологічне та тілесне здоров'я, правові, соціальні й економічні інтереси дитини. Отже, до дитини-правопорушника мають застосовуватися не тільки обмеження та покарання. Такій дитині має надаватися правова, соціальна, психологічна допомога, мають бути забезпечені її права на охорону здоров'я, на здобуття освіти тощо.

Сутність *принципу поваги до гідності дитини* полягає в тому, що з дітьми в системі юстиції мають поводитися з турботою, співчуттям, чесно та з повагою впродовж будь-якої процедури або справи, зі спеціальною увагою до їхніх особистих ситуацій, благополуччя та специфічних потреб і з повагою до їхньої фізичної та психічної цілісності. Належне поводження з дітьми має забезпечуватися незалежно від причини, через яку вони увійшли в контакт з юридичними та неюридичними процедурами, або іншим втручанням і безвідносно до їхнього правового статусу та дієздатності в будь-якій процедурі чи справі.

Інакше кажучи, юстиція, дружня до дитини, має однаково уважно ставитися до потреб, інтересів, поглядів дитини-правопорушника, дитини-потерпілого, дитини-свідка, взагалі – до будь-якої дитини, що потребує правової та соціальної допомоги. Для дитини-потерпілого та дитини-свідка мають бути створені всі умови для запобігання їхньої вторинної віктимізації. Прикладом таких особливих процедур, здатних запобігти травмуванню дитини, потерпілої від насильницького злочину, є проведення її допиту в режимі відеоконференції, коли дитина перебуває не в залі суду, а в сусідньому приміщенні і спілкується тільки із суддею за посередництвом відеоапаратури. Отже, вона не бачить обличчя насильника і не перепає через додаткові негативні емоції від контакту з ним.

Режим юстиції, дружньої до дитини, передбачає, що права дітей мають бути захищені від дискримінації на будь-якій підставі, як-от: стать, раса, колір шкіри або етнічна належність, вік, мова, релігія, політичні або інші переконання, національне або соціальне походження, соціально-економічне становище, статус батьків, зв'язок із національною меншиною, майно, походження, сексуальна орієнтація, гендерна ідентичність або інший статус.

І, нарешті, «Керівні принципи щодо юстиції, дружньої до дитини» вводять до системи принципів ювенальної юстиції *принцип верховенства права*, який має цілком застосовуватися до дітей, як і до дорослих. Він має діяти в усіх судових, позасудових і адміністративних провадженнях. Вимоги законності, справедливості, презумпція невинуватості, право на правову допомогу, на доступ до суду та право на апеляцію мають бути гарантовані дітям так само, як і дорослим, і не можуть бути зменшені або скасовані ніби на користь дитини. Крім того, діти повинні мати право доступу до ефективного механізму подання скарг.

Зважаючи на вищезазначене, система принципів, які мають бути покладені в основу реформування ювенальної юстиції України, має виглядати так:

1. *Принцип забезпечення найкращих інтересів дитини.* Всі рішення суб'єктів юстиції щодо дітей повинні відповідати найкращим інтересам дитини, зокрема, сприяти ресоціалізації дитини в конфлікті із законом та захисту прав, свобод та інтересів дітей у складних життєвих обставинах.

2. *Принцип поваги до людської гідності дитини.* Кожна дитина в контакті із законом (дитина-правопорушник, дитина-потерпілий, дитина-свідок) має право на повагу до її гідності з урахуванням потреб осіб її віку. Жодна дитина в конфлікті із законом не має піддаватися катуванням та іншим жорстоким, нелюдським або принижуючим гідність видам поведінки чи покарання.

3. *Принцип недопущення дискримінації дитини в контакті із законом.* Кожна дитина в контакті із законом має право на справедливе та рівноправне ставлення. Забороняється дискримінація дітей у контакті із законом за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, стану здоров'я, характеру вчиненого правопорушення, за мовними або іншими ознаками.

Діти в контакті із законом не повинні мати менші юридичні права і можливості захисту, ніж ті, які надаються повнолітнім особам.

4. *Принцип участі дитини у вирішенні справ,* які її стосуються. Кожна дитина в контакті із законом має право вільно висловлювати погляди з усіх питань, що її стосуються, причому поглядам дитини приділяється належна увага з урахуванням її віку та зрілості. Кожній дитині в контакті із законом надається можливість бути заслуханою під час будь-якої судової, адміністративної або іншої юридично значущої процедури, що стосується дитини, безпосередньо або через представника чи законного представника передбаченим законодавством порядком.

5. *Принцип верховенства права,* а саме законність, юридична визначеність, заборона свавілля в рішеннях державних органів щодо дитини в контакті із законом, доступність правосуддя для дитини, дотримання прав дитини, заборона дискримінації та рівність перед законом мають бути застосовані у справах дітей і контакті із законом так само, як і для дорослих, і не можуть бути зменшені або скасовані під приводом кращих інтересів дитини.

6. *Принцип спеціалізації юстиції щодо дітей* виражено в тому, що:

– юстиція щодо дітей має спеціальну мету, яка полягає в превенції та профілактиці правопорушень дітей і проти дітей, ресоціалізації та реабілітації дітей у конфлікті із законом;

– становить систему спеціалізованих органів і установ;

– здійснюється порядком спеціальних юридичних процедур, відмінних від процедур загального правосуддя;

– передбачає спеціалізовану підготовку персоналу.

7. *Принцип доступності та оперативності юстиції щодо дітей.* Кожна дитина має право на вільний доступ до всіх органів юстиції щодо дітей. Кожній дитині з урахуванням її віку та зрілості гарантується право на отримання інформації про її права й обов'язки, безпосереднє звернення до суду й інших органів юстиції щодо дітей, безоплатну правову допомогу. Усі рішення щодо дітей у контакті із законом мають ухвалюватися невідкладно або в мінімально короткий строк.

8. *Принцип участі суспільства в протидії правопорушенням дітей* забезпечується завдяки застосуванню мультидисциплінарного підходу у функціонуванні юстиції щодо дітей, а саме: використанням в діяльності суб'єктів юстиції щодо дітей комплексу знань щодо дитини у сфері права, психології, педагогіки та медицини для урахування вікових особливостей дітей у контакті із законом; координацією дій і співпрацею суб'єктів юстиції щодо дітей; здійсненням повноважень суб'єктів юстиції щодо дітей у взаємодії із сім'єю, навчальними та трудовими колективами, громадськими об'єднаннями та територіальними громадами шляхом надання правової та соціальної допомоги дітям у контакті із законом, їхнім батькам і особам, які виконують обов'язки щодо виховання дітей.

9. *Принцип проактивності у функціонуванні юстиції щодо дітей (проактивний підхід)* забезпечується: пріоритетністю профілактики та превенції правопорушень дітей і проти дітей; усуненням криміногенних чинників делінквентності та девіантності дітей; запобіганням віктимізації дітей у контакті із законом.

10. *Принцип пріоритету альтернативних засобів реагування на правопорушення дітей (відновний підхід)* у функціонуванні юстиції щодо дітей забезпечується: впровадженням програм відновного правосуддя та процедур відновного примирення як альтернативних (позасудових) способів розв'язання конфліктів за участю дітей; пріоритетністю некарального реагування на правопорушення дітей.

11. *Принцип індивідуалізації підходу до дитини в контакті із законом.* Спілкування з дитиною в контакті із законом має відбуватися в найсприятливішому для неї оточенні та за найсприятливіших умов з урахуванням її віку, статі, фізичних і психологічних особливостей, потреб у психологічній, соціальній та правовій допомозі. Юридичні процедури щодо дитини в контакті із законом мають провадитися в найкоротший строк з урахуванням вікових особливостей, майнового стану, психологічних та фізичних особливостей дитини.

12. *Принцип співрозмірності (пропорційності) у застосуванні заходів юридичної відповідальності дитини в конфлікті із законом.* Заходи юридичної відповідальності, що застосовуються до дитини в конфлікті із законом, мають бути пропорційними (співрозмірними) вчиненому дитиною діянню, враховувати індивідуальність дитини та відповідати соціальним, медичним, освітнім потребам дитини з огляду на її вік, стать, фізичні та психологічні особливості.

Висновки. Отже, враховуючи міжнародні та європейські стандарти ювенальної юстиції, система принципів юстиції щодо дітей в її національному українському вимірі пропонується як поєднання принципів ювенального права (принципів КПД) та принципів справедливого правосуддя.

Н.Н. Крестовская. Система принципов ювенальной юстиции Украины (размышления о законопроекте). – Статья.

Аннотация. В статье на основе международных и европейских стандартов ювенальной юстиции сформулирован ряд принципов национальной юстиции в отношении детей.

Ключевые слова: юстиция в отношении детей, принципы ювенальной юстиции, международные стандарты ювенальной юстиции.

N. Krestovska. System of principles of juvenile justice in Ukraine (reflection on the draft law). – Article.

Summary. The article, based on international and European standards of juvenile justice, formulates a number of principles of national justice for children.

Key words: justice for children, juvenile justice principles, international standards of juvenile justice.

УДК 347.28

Т.В. Філіпова,
доцент кафедри германських та східних мов,
Міжнародний гуманітарний університет,
м. Одеса, Україна

О.І. Філіпова,
старший викладач кафедри політології,
Одеський національний політехнічний університет, ОНПУ,
м. Одеса, Україна

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ: ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД НІМЕЧЧИНИ

Анотація. У статті розглядаються історичні процеси, які мали безпосередній вплив на формування органів місцевого самоврядування в нових землях ФРН. Авторами проаналізовані основні напрями повноважень органів місцевого самоврядування ФРН.

Ключові слова: місцеве самоврядування, громада, повноваження, організаційна структура.

Право на місцеве самоврядування міст і громад у Федеративній Республіці Німеччина, їхня самостійність у державній системі цілком виправдали себе. Федеральна і децентралізована структури дають змогу наблизити діяльність державних і адміністративних органів влади до життя на місцях, до кожного